

เล่ม ๓๒ ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๑

พระไตรปิฎกเล่มนี้แสดงถึงประวัติการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธรเจ้า พระปัจเจกพุทธรเจ้าและพระสาวกต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๔๑๒ เรื่อง เป็นประวัติการทำความดีของ พระพุทธรเจ้า ๑ เรื่อง ประวัติการทำชั่วที่เคยมีในอดีตก่อนตรัสรู้ ๑ เรื่อง อันแสดงว่าเป็นเหตุ ให้ได้รับผลร้ายอย่างไร เป็นประวัติพระปัจเจกพุทธรเจ้า ๑ เรื่อง ประวัติพระสาวกต่าง ๆ ๔๐๙ เรื่อง ทุกเรื่องเรียบเรียงเป็นคำฉันท์และบอกไว้ด้วยว่า เรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธรเจ้าและพระ ปัจเจกพุทธรเจ้านั้น ตรัสแสดงไว้แก่พระอานนท์ผู้เป็นเวทมนุณี (มุณีผู้ฉลาด) ลักษณะคำฉันท์ ที่แต่งไว้ มิใช่มุ่งเพียงแสดงประวัติ แต่มุ่งให้มีความไพเราะทางวรรณคดีปนอยู่ด้วยเป็นอย่างมาก ในที่นี้จะย่อความเป็นตัวอย่างเพียงบางเรื่อง คือ

ขยายความ

อปทาน ภาค ๑

๑. พุทธอปทาน

(ข้ออ้างหรือประวัติของพระพุทธรเจ้า)

ใจความว่า พระผู้มีพระภาคประทับ ณ เขตวนาราม พระอานนทเถระได้กราบทูล ถวายถึงเหตุให้บุคคลทั้งหลายได้เป็นพระพุทธรเจ้าผู้รู้สิ่งทั้งปวง ตรัสตอบว่า ต้องเป็นผู้ได้ทำ อธิการ (คุณความดี) ไว้ในพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ แต่ยังมีได้บรรลुकความหลุดพ้นในศาสนา ของพระพุทธรเจ้า (นั้น ๆ) ด้วยปัญญาที่ให้ตรัสรู้ออกหน้า ผู้มีปัญญายอมบรรลुकความเป็น สัพพัญญูได้โดยลำดับ ด้วยอริยาคัย ด้วยธรรมะเป็นกำลังอันใหญ่ ด้วยปัญญาด้วยเดช ครั้นแล้วตรัสเล่าว่า พระองค์เองได้ทรงปรารถนาความเป็นพระพุทธรเจ้าในพระพุทธรเจ้าพระองค์ ก่อน ๆ ผู้เป็นธรรมราชา ผู้สมบรูณ์ด้วยบารมี ๓๐ นับจำนวนไม่ได้ ได้ปรารถนาการตรัสรู้ต่อ พระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐทั้งหลาย ได้ในมัสการ ๑๐ นี้ว ซึ่งพระผู้เป็นนายของโลกทั้งหลาย พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ได้อภิวัตด้วยเศียรเกล้า นอกจากนั้นยังแสดงถึงการที่มีพระเหตุหยั่งนึก น้อมถวายทาน มีความเลื่อมใสบูชาพระพุทธรเจ้าและพระปัจเจกพุทธรเจ้า แล้วแสดงการบำเพ็ญ บารมีต่าง ๆ มีศีล เป็นต้น แล้วลงสุดท้ายเป็นคำสอนว่า “ท่านทั้งหลายเห็นความเกียจคร้าน เป็นภัย เห็นความเพียรเป็นความเกษม (ปลอดโปร่งจากภัย) แล้ว ก็จงปรารถนาความเพียรเถิด” นี่เป็นคำสอนของพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย “เห็นการวิวาทกันเป็นภัย เห็นความไม่วิวาทกันเป็น

ความปลอดภัยโปร่งจากภัยแล้ว ก็จงสมัครสมานเป็นมิตรกันเถิด” นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย “เห็นความประมาทเป็นภัย เห็นความไม่ประมาทเป็นความปลอดภัยโปร่งจากภัยแล้ว ก็จงเจริญมรรคอันมีองค์ ๘ เถิด” นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ดังนี้ เป็นต้น

(หมายเหตุ : ข้อความที่พรรณนาในพุทธาปทานนี้ หนักไปในทางแสดงการบำเพ็ญบารมีทางใจมากกว่าอย่างอื่น และมีหลักสำคัญที่แสดงว่า ได้แสดงความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้ามาแล้วในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ ส่วนรายการบำเพ็ญบารมีอื่นอีก จะมีแจ้งข้างหน้าในการย่อเล่ม ๓๓ อันว่าด้วยจริยาปิฎก)

๒. บัณฑิตพุทธาปทาน

(ข้ออ้างหรือประวัติของพระบัณฑิตพุทธเจ้า)

ใจความในคำฉันท์แสดงว่า พระอนันท์ได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาค ถึงเหตุที่บุคคลจะได้เป็นพระบัณฑิตพุทธเจ้า ตรัสตอบว่า ต้องเป็นผู้ได้ทำอชิตการ (คุณความดี) ไว้ในพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ แต่ยังมีได้บรรลุความหลุดพ้นในศาสนาของพระพุทธเจ้า (นั่น ๆ) ด้วยความสังเวชออกหน้า ผู้มีปัญญากล้าแม้เว้นจากพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ได้บรรลุปัจเจกโพธิ์ (การตรัสรู้เฉพาะตน) ด้วยอารมณ์อันเล็กน้อย (กว่าของพระพุทธเจ้า) บุคคลที่จะเสมอพระบัณฑิตพุทธเจ้า เว้นพระพุทธเจ้าเสียแล้ว ก็ไม่มีในโลกทั้งปวง ครั้นแล้วตรัสแสดงคุณงามความดีต่าง ๆ ตามทำนองแห่งขัคคควิสาณสูตร (ที่กล่าวมาแล้วในหน้า ๖๐๔)

๓. สาริบุตรเตวราปทาน

(ข้ออ้างหรือประวัติของพระสาริบุตร)

ข้าพเจ้า (พระสาริบุตร) ได้สร้างอาศรม สร้างบรรณศาลา ณ เวลัมพบรรพต ไม่ไกลหิมวันตประเทศ มีแม่น้ำฝั่งต้น มีท่าอันดี น้ำรินรมย์ มีเนินทรายอันบริสุทธิ์ดี ไม่ไกลอาศรม ข้าพเจ้า (พระสาริบุตร) เป็นดาบสนามว่า สุรุจิ มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร มักเข้าฌาน ยินดีในฌานเสมอ ถึงพร้อมด้วยกำลังคืออภิญญา ๕ (แสดงฤทธิ์ได้ หูทิพย์ กำหนดรู้ใจผู้อื่น ระลึกชาติได้ ตาทิพย์) มีศิษย์เป็นพราหมณ์ ผู้มีชาติ มียศ เป็นจำนวนมาก เป็นผู้รู้คัมภีร์ พราหมณ์อุปฐากบำรุงข้าพเจ้า วันหนึ่งได้เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่า อนิมทัสสี เมื่อได้สังเกตดูพระพุทธลักษณะแล้ว ก็แน่ใจว่าเป็นพระพุทธเจ้า จึงปิดกวาดนำดอกไม้ ๘ กำมาบูชา แล้วกล่าวสรรเสริญพระญาณของพระอนิมทัสสีพุทธเจ้า และได้รับพยากรณ์ว่า จะเป็นผู้ชื่อว่า สาริบุตร มีปัญญากล้าได้เป็นอัครสาวกของพระโคตมพุทธเจ้า ครั้นแล้วได้กล่าวถึงชาติปัจจุบันเล่าประวัติที่ได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิและ ได้บวชร่วมกับบสหายชื่อโกลิตะ (พระมหาโมคคัลลานะ) จนกระทั่งสิ้นอาสวะ (กิเลสที่ต้องสิ้นदान)

๔. มหาโมคคัลลานเถรบาทาน

(ข้ออ้างหรือประวัติของพระมหาโมคคัลลานเถระ)

ข้าพเจ้า (พระมหาโมคคัลลานะ) เป็นราชาแห่งนาค ชื่อว่าวรุณะ ได้เคยถวายอาหารแด่พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระชีนาสาวสาวก และได้รับพยากรณ์ว่าจะได้เป็นอัครสาวกนามว่า โกลิตะของพระโคตมพุทธเจ้า

๕. มหากัสสปเถรบาทาน

(ข้ออ้างหรือประวัติของพระมหากัสสปเถระ)

ข้าพเจ้า (พระมหากัสสป) ได้ชักชวนญาติมิตรให้ทำการบูชาพระปฐมุตตรพุทธเจ้า ผู้เสด็จดับขันธนิพพานแล้ว ได้ทำกุศลเป็นอันมาก ผลดีส่งผลให้ได้ไปเกิดในสุคติ และในชาติสุดท้ายได้เกิดในสกุลพราหมณ์ ละสมบัตินอกบวช ได้บรรลุปฎิบัติสมาธิ ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖

(หมายเหตุ : ในคำฉันท์จริง ๆ พิศดารกว่านี้มาก ได้ย่อใจความที่สำคัญมาให้เห็นว่าแต่ละท่านได้บำเพ็ญความดี ในขั้นแรกก็ไม่มากอะไร แต่ได้บำเพ็ญความดีต่อ ๆ กันมา จึงได้รับผลดีคือหมดกิเลส เวลาแสดงประวัติ ท่านก็ไม่ลืม ถือว่าความดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ทำไว้เป็นครั้งแรกนั้น เป็นการเริ่มต้นที่สำคัญยิ่งในประวัติของท่าน)

๖. พุทธบาทาน

(ข้ออ้างหรือประวัติของพระพุทธเจ้า)

(ในที่นี้จะนำพุทธบาทานอีกบทหนึ่ง ซึ่งบาลีอยู่ใน ขุ.อป. ๓๒/๓๙๒/๔๒๒) อันมีชื่อว่า *บุพพกัมมปิโลติ* (ก่อนผ้าเก่าแห่งบุพพกรรม) ส่วนใหญ่แสดงถึงกรรมชั่วที่พระผู้มีพระภาคเคยทรงทำไว้อันส่งผลร้ายแก่พระองค์ แม้ในพระชาติสุดท้าย ซึ่งเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ในการเปิดเผยพระประวัติทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วอย่างตรงไปตรงมา ว่าเคยทรงทำไว้ทั้งกรรมดีกรรมชั่ว เฉพาะเรื่องนี้ จะพยายามถอดความให้ละเอียดเพื่อเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้สนใจทั่วไป)

เรื่องเล่าว่า พระผู้มีพระภาคอันพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อม ประทับเหนือพื้นศิลาอันหน้าร้อนรมย์ใกล้สระอนาคต ตรัสเล่าบุพพกรรม (กรรมในกาลก่อน) ของพระองค์ ดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงฟังถึงกรรมที่เราได้ทำไว้แล้ว เราเห็นภิกษุผู้ อยู่ปารูปหนึ่ง จึงได้ถวายผ้าท่อนเก่า ในกาลนั้นเราได้ปรารภนาเป็นพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ผลแห่งกรรมอันเนื่องด้วยผ้าท่อนเก่านี้ ได้สำเร็จแม้ในความเป็นพระพุทธเจ้า”

“เราเคยเป็นนายโคบาลในชาติก่อน ๆ ต้อนแม่โคไปสู่ที่หากิน เห็นแม่โคดื่มน้ำขุ่น จึงห้ามไว้ด้วยผลแห่งกรรมนั้น ในภพสุดท้ายนี้ เรากระหายน้ำ จึงไม่ได้ดื่มตามต้องการ” (ใช้ พระอานนท์ไปตักน้ำ พระอานนท์ไม่ตักกลับมาราบหูว่า น้ำขุ่น ต้องตรัสย้ำให้ไปใหม่ พอ พระอานนท์ไปตักครั้งที่ ๒ น้ำกลับใส - มหาปรินิพพานสูตร)

“เราเคยเป็นนักเลงชื่อปุนาลี ในชาติก่อน ๆ ได้กล่าวใส่ความพระปัจเจกพุทธเจ้า พระนามว่า สุรภิ ผู้มีได้ประทุษร้าย ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เราจึงท่องเที่ยวไปในนรกสิ้นกาลนาน เสวยทุกขเวทนาสิ้นพันปีเป็นอันมากด้วยกรรมที่เลือนั้น ในภพสุดท้ายนี้ ก็ถูกใส่ความ เพราะเหตุแห่งนางสุนทริกา” (คือนางสุนทริกาเป็นนักบวชหญิงถูกพวกเดียรฉัตรยี้ใช้ให้ทำเป็น บอกรื้อต่อใครว่าจะไปค้างคืนกับพระสมณโคดม แล้วไปค้างเสียที่อื่น รุ่งเช้าก็ทำเป็นเดินทาง มาจากเขตวนารามที่ประทับ พออีก ๒ - ๓ วัน พวกเดียรฉัตรก็จ้างนักเลงไปข่านางสุนทริกาเป็น เชิงให้เห็นว่านางถูกฆ่า เพื่อจะปิดปาก คนก็สงสัยว่าอาจจะจริง แต่พระราชาส่งราชบุรุษสืบดู ตามร้านสุรา ก็จับพวกนักเลงได้ และลงโทษผู้จ้างด้วยในที่สุด)

“เพราะกล่าวใส่ความพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีนามว่านันทะ เราจึง ท่องเที่ยวไปในนรก ตลอดกาลนานหลายหมื่นปี เมื่อได้เกิดเป็นมนุษย์ถูกใส่ความมาก ด้วย กรรมที่เลือนั้น นางจิณฺจมาณวิกา จึงได้ใส่ความเราด้วยคำไม่จริงต่อหน้าหมู่ชน” (นาง จิณฺจมาณวิกาซึ่งเป็นนักบวชสตรี ถูกพวกเดียรฉัตรยี้ใช้ให้ทำอุบายเป็นว่ามีศรัทธากับพระพุทธเจ้า โดยเอาไม้ผูกไว้ที่ท้อง แกล้งดำประจานพระผู้มีพระภาคในที่ประชุมชน แต่เพอญไม้ที่ผูกไว้ หลุดตกลงมา จึงถูกประชยัณฑ์ และถึงแก่ความตายในที่สุด ซึ่งอรรถกถาธรรมบทใช้คำว่า ถูกธรณีสูบตาย ภายหลังที่ถูกประชาชนลงโทษแล้ว)

“เราได้เคยเป็นพราหมณ์ผู้มีความรู้ (ผู้ได้สดับ) มีผู้เคารพสักการะ สอนมนต์แก่ มาณพ ๕๐๐ ได้ใส่ความภิกษุผู้มีอภิญญา ๕ มีฤทธิ์มาก ผู้มาในที่นั้น โดยกล่าวกะลิดยี้ ทั้งหลายว่า ฤษีนี้เป็นผู้บริโศคคาม มาณพทั้งหลายก็พลอยชื่นชมไปกับเรา เมื่อไปภิกษาจาร ในสกุลก็เที่ยวกล่าวแกล้งหาชนว่า ฤษีนี้เป็นผู้บริโศคคาม ด้วยผลของกรรมนั้น ภิกษุ ๕๐๐ เหล่านี้ ทั้งหมด ก็พลอยถูกใส่ความไปด้วยเพราะเหตุแห่งนางสุนทริกา” (เมื่อมีข่าวว่านาง สุนทริกาถูกฆ่าตาย ชาวเมืองก็เข้าใจว่า พระภิกษุทั้งหลายมีส่วนในการฆ่าปิดปาก จึงพากันดำ ว่าเมื่อแลเห็นภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระราชาส่งสืบทราบและให้ลงโทษผู้ฆ่าแล้ว เรื่องจึงได้สงบ)

“ในกาลก่อน เราได้เคยฆ่าน้องชายต่างมารดาเพราะเหตุแห่งทรัพย์ ผลักลงไปใน ชอกเขา เอาหินทุ่ม ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เทวทัตจึงเอาหินทุ่มเรา สะเก็ดหินมาถูกหัวแม่เท้าเรา”

ขุททกนิกาย

“ในกาลก่อน เราเป็นเด็กเล่นอยู่ในทางใหญ่ เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า จึงเผาลิงต่าง ๆ ขวางทางไว้ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น ในภพสุดท้ายนี้ เทวทัตจึงส่งคนเพื่อให้ฆ่าเรา”

“ในกาลก่อนเราได้เป็นนายความข้าง ไส้ข้างให้ไล่กวาดพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ด้วยผลแห่งกรรมนั้น ช้างนาฟ้าศิริ ดุร้าย เมามัน จึงวิ่งเข้ามาหาเรา (เพื่อทำร้าย) ในนครอันประเสริฐ ซึ่งมีภูเขาเป็นคอก” (คือในกรุงราชคฤห์ ซึ่งมีภูเขา ๕ ลูกแวดล้อม จึงมีนามว่านครที่มีภูเขาล้อมเป็นคอก)

“เราได้เคยเป็นพระราชา เป็นหัวหน้าทหารเดินเท้า ได้ฆ่าบุรุษหลายคนด้วยหอก ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เราได้หมกไหม้อย่างหนักในนรก ด้วยผลที่เหลือแห่งกรรมนั้น สะเก็ดแผลที่เท้าของเราก็กลับกำเร็บ เพราะกรรมยังไม่หมด”

“เราเคยเป็นเด็กชาวประมง ในหมู่บ้านชาวประมง เห็นชาวประมงฆ่าปลาที่มีความชื่นชม ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เราจึงเกิดเจ็บที่ศีรษะ ในขณะที่วิภูฏกะ (วิฑูทกะ) ฆ่าพวกคากยะ” (วิฑูทกะฆ่าพวกคากยะ เพราะโกรธว่าดูหมิ่นเอาน้ำนมสดล้างที่นั่ง เมื่อคราวที่ตนไปเยี่ยมญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ วิฑูทกะเป็นโอรสพระเจ้าปเสนทิโกศล และนางवासภัตติยา ผู้เป็นบุตร เกิดจากนางทาสีของมหานามคากยะ คณะกษัตริย์คากยะเลือกส่งมาถวายพระเจ้าปเสนทิเมื่อคราวทรงขออภิเษกกับนางกษัตริย์คากยะ)

“เราได้เคยบริภาษ (ด่าโดยอ้อม) พระสาวกในพระธรรมวินัยของพระมุสสพุทธเจ้าว่า ท่านจงเคี้ยววงกินข้าวเหนียวเถิด อย่ากินข้าวสาลีเลย ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เราเลยต้องบริโภคข้าวเหนียวอยู่ ๓ เดือน ในเมื่อพราหมณ์นิมนต์ไปอยู่ในเมืองเวรัญชา” (พราหมณ์นิมนต์ไปจำพรรษาแล้วลืมนถวายอาหาร ได้อาศัยพวกพ่อค้าม้าถวายข้าวแดง อาจเป็นข้าวเหนียวแดงที่สำหรับให้ม้ากิน)

“ในสมัยที่ไม่มีมีพระพุทธเจ้า เราได้เคยทำร้าย^๑ บุตรแห่งนักมวยปล้ำ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เราจึงเกิดเจ็บที่หลัง”

“เราได้เคยเป็นหมอ (แก่ลิ่ง) ถ่ายยาบุตรแห่งเศรษฐี (คงเป็นการถ่ายอย่างแรงถึงแก่ชีวิต) ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เราจึงลงโลหิต (โรคปากชั้นทิกะ)”

^๑ มลลบุตรตี นิเสธยี้ โดยปกติคำว่า นิเสธ แปลว่า ห้าม กัน กัดกัน ผลัก และแปลว่า ต่อกู้หรือทำให้แพ้ก็ได้

“เราเป็นผู้ชื่อว่าไซติปาละ ได้เคยกล่าวกะพระสุคตพระนามว่ากัสสปะ ว่าการตรัสรู้ เป็นของได้โดยยาก ท่านจะได้จากดวงไม้โพธิ์ที่ไหนกัน ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เราได้บำเพ็ญ ทุกกรกิริยาเป็นอันมากสิ้นเวลา ๖ ปี ต่อจากนั้นจึงได้บรรลุการตรัสรู้ เรามิได้บรรลุการตรัสรู้ โดยทางนั้น ได้แสวงหาโดยทางที่ผิด เพราะถูกรกรรมเก่าทวงเอา”

“เราสิ้นบุญและบาปแล้ว เว้นแล้วจากความเดือดร้อนทั้งปวง ไม่มีความโศก ไม่มีความคับแค้น ปราศจากอาสวะ จักปรินิพพาน”

(เป็นอันได้แสดงตัวอย่างในอปทาน พอให้ท่านผู้อ่านได้เห็นว่ามีรายละเอียด อย่างไร)

จบความย่อแห่งพระไตรปิฎก เล่ม ๓๒

มูลนิธิพระไตรปิฎกเพื่อประชาชน
เอกสารเพื่อการอ่านท่านนั้น
ห้ามนำไปจัดพิมพ์เพื่อการค้า และแสวงหากำไรใดๆ